

УДК 378

ДРУЗЕНКО І.О.,
Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів,
магістрантка 011 Освітні, педагогічні науки
(Андрагогіка. Освіта дорослих),
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Відповідно до визначених об'єкта, предмета і завдань дослідження розвитку комунікативної компетентності педагогічних працівників в системі післядипломної освіти (далі – ПО) ми окреслили перелік понять, які потребують окремого аналітичного опрацювання в процесі теоретичного пошуку, а саме: «компетентність», «професійна компетентність», «мовно-комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність педагогічних працівників», «розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників», «розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників в системі післядипломної освіти».

У процесі категоріально-понятійного аналізу проблеми розвитку комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі ПО нами використано положення і результати наукових досліджень, які провели українські науковці В. Боса, Т. Бутенко, Н. Волкова, С. Галецький, Т. Дрозд, О. Застело, І. Ковальчук, І. Когут, Н. Кондратенко, О. Коротун, О. Лахтадир, А. Літвінчук, Л. Манюк, Л. Пляки, С. Симоненко, Н. Соняк, Г. Улунова, І. Чеботарьова, С. Чернова, Ю. Шалівська, О. Яковліва та ін.

Особливості використання *компетентнісного підходу* в системі професійної підготовки досліджували С. Александрова, К. Балабанова, Н. Бібік, О. Глузман, І. Матійків, А. Машталер, С. Мокєєва, О. Овчарук, О. Пометун та ін. Важливе значення в реалізації компетентнісного підходу має чітке розуміння сутності поняття «компетентність».

Поняття *компетентності* як категоріальної основи процесу розвитку комунікативної компетентності педагогічних працівників є особливо актуальним поняттям і об'єктом для вивчення в педагогічній науці. Питання формування і розвитку професійної компетентності педагогічних працівників обґрунтовані в дослідженнях Е. Зеєра, І. Зимньої, Л. Карпової, О. Овчарук, О. Пометун, Дж. Равена та ін.

Науковий інтерес до поняття «компетентність», його змісту і місця в освітньому процесі є доволі тривалим і динамічним. Поняття компетентності знайшло своє відображення у низці законодавчих актів, законів, і стандартів: Законах України «Про освіту» (2017, зі змінами), «Про вищу освіту» (2014, зі змінами), Національній рамці кваліфікацій (2020), Національному стандарті України «Системи управління якістю» (2015) тощо.

У контексті андрагогіки компетентність тлумачиться як еталонна мета розвитку, досягнення якої забезпечує успішність діяльності дорослої людини в умовах, що змінюються [2]. С. Симоненко серед основних підходів до тлумачення компетентності виділила такі: сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, цінностей тощо (С. Гончаренко, В. Кремінь та ін.); здатність виконувати певну діяльність (С. Галецький, С. Симоненко, І. Холковська та ін.); володіння певними компетенціями (сукупність компетенцій) (С. Вишнякова, А. Хуторський); інтегративна характеристика особистості щодо ефективного виконання певної діяльності (М. Головань) [11].

Науковці визначають компетентність як якість (Г. Селевко, Ю. Татур, А. Хуторський, особистісну властивість (І. Зимня;, Н. Мойсеюк), готовність (Н. Бібік, Е. Зеєр, інтегративну характеристику особистості (О. Овчарук, О. Пометун). Дослідники характеризують компетентність як особистісну характеристику, що поєднує уміння оперувати знаннями, готовність змінюватися, пристосовуватися до нових потреб ринку праці, володіти інформацією, активно діяти, оперативно приймати рішення, навчатись упродовж життя [12]. Основними ключовими характеристиками компетентності дослідники визначають потенційність, динамічність, інтегративність, особистісний характер, діяльнісний зміст [1].

Для тлумачення компетентності дослідники використовують категорії «готовність», «якість», «здатність», «відповідальність», «упевненість». Більшість учених вважає, що компетентність поєднує інтелектуальну й навикову освітні складові, зокрема знання, уміння, навички й досвід, які забезпечують виконання професійної діяльності, а також потребує ціннісного ставлення до діяльності, особистісної зацікавленості, мотивації та готовності застосувати ці знання в конкретних професійних ситуаціях [12].

С. Чернова формулює висновок про те, що трактування компетентності дозволяє визначити компетентнісний підхід як пріоритетну орієнтацію на мета-вектори освіти: навченість, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію й розвиток особистості [12]. Реалізація компетентнісного підходу в

післядипломній педагогічній освіті має сприяти досягненню основної мети – неперервному розвитку висококваліфікованого фахівця, що обізнаний зі специфікою своєї професії, здатний до ефективної роботи в освітній сфері, готовий до постійного професійного росту, соціальної й професійної мобільності, зорієнтований на перспективу в моделюванні своєї освіти задля успішного виконання завдань професійної діяльності.

Для дослідження проблеми розвитку комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі ПО важливо визначити сутність поняття «*професійна компетентність*». Рада Європи та Європейська Комісія розробили «Загальноєвропейські принципи й підходи до компетентності й кваліфікації вчителів», у яких обґрунтовано професійні компетентності вчителя-європейця: працювати з оточенням; працювати зі знаннями, технологіями й інформацією; працювати із суспільством та в суспільстві [2; 9, с. 128].

На основі аналізу досліджень сучасних науковців С. Симоненко виявила наявність різних поглядів щодо розуміння сутності поняття «професійна компетентність»: сукупність професійних навичок, умінь й знань (Д. Демченко, А. Корнілова та ін.); інтегративна характеристика ділових і особистісних якостей фахівця (В. Кремінь, С. Скворцова та ін.); здатність до ефективної професійної діяльності (В. Аніщенко, О. Дерев'яко) [11].

Складовою професійної компетентності педагогічних працівників є *комунікативна компетентність*. Проблему формування і розвитку комунікативної компетентності педагогічних працівників досліджували В. Боса, Н. Волкова, С. Галецький, Т. Дрозд, І. Когут, Н. Кондратенко, Н. Соняк, І. Чеботарьова, Ю. Шалівська, О. Яковліва.

Проаналізуємо зміст поняття «комунікативна компетентність», який з'явився у науковому пошуку з 1960-1970 рр., із 1970-1990 рр. використовується в системі навчання управлінню та спілкуванню. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (проект) визначає мовно-комунікативну компетентність педагогічних працівників [8]. Авторський колектив збірника освітньо-професійних програм «Професійний розвиток педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закладів освіти галузі знань 01 «Освіта» у системі підвищення кваліфікації» під керівництвом В. Сидоренко, Я. Швень (2019) визначають поняття «мовно-комунікативна компетентність» як володіння системними знаннями про норми і типи педагогічного спілкування в процесі організації колективної та індивідуальної діяльності, уміння вислуховувати, відстоювати власну позицію, використовуючи різні прийоми розмірковувань та аргументації, розвиненість культури професійного спілкування, здатність досягати педагогічних результатів засобами продуктивної комунікативної взаємодії (відповідних знань, вербальних і невербальних умінь і навичок залежно від комунікативно-діяльнісних ситуацій) [7, с. 11].

Т. Дрозд з'ясувала, що у визначенні змісту поняття «комунікативна компетентність» існує понятійна і термінологічна неузгодженість, багатозначність та різноаспектність підходів [2, с. 21]. Зміст поняття «комунікативна компетентність» проаналізували дослідники П. Бекланд, Н. Бутенко, Дж. Віманн, С. Галецький, Т. Дрозд, Ю. Ємельянов, М. Кириченко, О. Киричук, М. Коць, Л. Петровська, М. Пентиліук, Є. Руденський, Л. Сергеева, В. Сидоренко, С. Симоненко, Д. Хаймс, І. Холковська, І. Хом'як та ін.

На основі проведеного аналізу міжнародних і вітчизняних документів, праць науковців у нашому дослідженні поняття «*комунікативна компетентність*» розглядаємо як володіння системними знаннями про норми і типи спілкування в процесі організації колективної та індивідуальної діяльності, здатність досягати результатів засобами продуктивної комунікативної взаємодії та виконувати професійні функції.

Аналіз нормативних актів країн Європи та сучасних наукових джерел щодо місця комунікативної компетентності серед інших ключових компетентностей показав, що комунікативна компетентність вважається однією з життєво та професійно необхідних. Так, Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя (2018) [14] поєднує вісім ключових компетентностей: грамотність; багатомовна компетентність; математична компетентність та компетентність з науки, технологій та техніки; цифрова компетентність; особистісна, соціальна компетентність та вміння вчитися; громадянська компетентність; підприємницька компетентність; культурна обізнаність і вираження [4; 14].

Дослідниця Т. Дрозд формулює висновок про те, що комунікативна компетентність педагогічних працівників є цілісним, інтегративним, багаторівневим утворенням [2].

На підставі аналізу наукової літератури сформульовано визначення *комунікативної компетентності педагогічного працівника* як інтегральної характеристика педагогічних працівників, що поєднує динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей для ефективного і кваліфікованого передавання й сприйняття інформації з застосуванням вербальних і невербальних засобів й успішної реалізації професійних функцій з урахуванням специфіки освітньої галузі. Ця характеристика передбачає оволодіння педагогом знаннями про комунікацію та досвідом професійного спілкування, здатністю ефективно та

кваліфіковано здійснювати комунікативну діяльність та надає змогу успішно виконувати професійну діяльність.

Комунікативна компетентність є комбінацією знань, умінь, цінностей, особистих якостей, що визначають здатність педагогічних працівників до ефективної комунікативної діяльності у системі різноманітних і мінливих взаємозв'язків суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної професійної діяльності в умовах закладу освіти.

У нашому дослідженні поняття «*комунікативна діяльність*» розглядається як система послідовних комунікативних дій, актів діяльності, які мають за основу процес спілкування і комунікації між суб'єктами взаємодії, передбачає активність цих суб'єктів, вироблення спільного погляду на речі та дії з ними й характеризується наявністю цілеспрямованої мети, мотиву (потреби) і конкретного результату [10, с. 266].

Розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі ПО має здійснюватися відповідно до їхніх потреб і функцій, відповідно до тенденцій розвитку освітньої галузі та суспільства в цілому. Актуальним для нашого дослідження є міркування дослідниці С. Чернової про те, що основою розвитку комунікативної компетентності педагогічних працівників є загальна здатність до взаємодії, а необхідною передумовою розвитку – певні суб'єктивні чинники, зокрема: позитивна мотивація на взаємодію, відповідні особистісні якості, життєвий досвід як основа саморозвитку й самовдосконалення. Серед об'єктивних чинників науковець відзначає соціальне середовище й освітній процес у закладі ПО, який спрямований на розвиток комунікативної компетентності фахівця [12].

Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (проект) [8] визначає перелік трудових функцій і професійних компетентностей за трудовою дією або групою трудових дій, що входять до них.

До трудових функцій учителя початкових класів закладу загальної середньої освіти, вчителя закладу загальної середньої освіти віднесено такі: застосування сучасних змісту освіти, методик і технологій; партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу; організація здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища; управління освітнім процесом; безперервний професійний розвиток [9].

Застосування сучасних змісту освіти, методик і технологій поєднує мовно-комунікативну, предметну, інформаційно-цифрову компетентності. Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу реалізується на основі поєднання психологічної, емоційно-етичної компетентностей, а також компетентності педагогічного партнерства. Організація здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища ґрунтується на інклюзивній, здоров'язбережувальній, проєктувальній компетентностях. Управління освітнім процесом передбачає реалізацію прогностичної, організаційної, оцінювально-аналітичної компетентностей. Безперервний професійний розвиток поєднує інноваційну, рефлексивну компетентності, здатність до навчання упродовж життя [9].

Відзначимо, що всі трудові функції і професійні компетентності педагогічних працівників ґрунтуються на комунікативній компетентності, зміст якої передбачає здатність до спілкування державною мовою, здатність до спілкування іноземною мовою, здатність розвивати мовно-комунікативну компетентність в учнів [8].

Використовуючи результати наукових досліджень Л. Пляки, Ю. Шалівської, розглядаємо поняття «*розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників*» як процес становлення і формування мовної/мовленнєвої особистості у процесі взаємодії, комунікації і спілкування її з іншими мовцями в різних мовленнєво-комунікативних ситуаціях (спонтанних, навчально-організованих); включення мовця в різні види мовленнєвої діяльності (навчально-мовленнєвої, комунікативно-мовленнєвої, пізнавально-мовленнєвої та ін.), спрямованими на реалізацію завдань навчання, пізнання, спілкування; що передбачає розвиток професійної самосвідомості фахівців, створення ефективних психолого-педагогічних умов розвитку та використання необхідних принципів, методів і прийомів у навчально-пізнавальній діяльності [5; 13].

Здійснення понятійного аналізу проблеми дослідження уможливило формулювання визначення поняття «*розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти*» як розвитку сукупності комунікативних знань, умінь і навичок спілкування педагогічних працівників з одночасним розвитком у них позитивної мотивації та самооцінки розвиненості означеної компетентності на засадах компетентнісного, діяльнісного та соціолінгвістичного підходів.

До семантичного ядра дослідження комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі ПО відноситься поняття «*комунікація*». У наукових колах тривають пошуки тлумачення цього терміну та його співвідношення з терміном «спілкування».

Національна рамка кваліфікацій визначає поняття «комунікація» як взаємодію осіб з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності [6]. На основі класифікації, запропонованої Т. Гобан-Класом, Ю. Косенко визначив групи типових визначень комунікації: комунікація як передача

інформації, ідей, емоцій, умінь; комунікація як порозуміння; комунікація як вплив за допомогою знаків і символів на людей; комунікація як об'єднання за допомогою мови чи знаків; комунікація як взаємодія за допомогою символів; комунікація як обмін значеннями між людьми; комунікація як складник суспільного процесу [3; 11]. На думку С. Галецького, визначення поняття «комунікація» співвідноситься з іншими поняттями, що пояснюють термін «комунікація» («поєдную», «єдність», «робити спільним», «обмін» тощо); із суміжними поняттями: спілкування, взаємодія [1, с. 20].

На основі здійсненого аналізу наукової літератури у нашому дослідженні поняття «комунікація» розуміємо як соціально зумовлений процес взаємодії з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності із застосуванням вербальних та невербальних засобів.

Отже, нами здійснено теоретичний аналіз означеної проблеми у філософській, педагогічній, лінгводидактичній, методичній, психологічній літературі, з'ясовано зміст та сутність базових понять дослідження проблеми розвитку комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі ПО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галецький С. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів іноземних мов засобами інформаційно-комунікаційних технологій : дис. ... доктора філософії (канд. пед. наук) за спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Житомир, 2020. 292 с.
2. Дрозд Т. М. Розвиток комунікативної компетентності вчителів філологічних спеціальностей у системі ПО: дис. ... канд. пед. наук зі спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вінниця, 2017. 275 с.
3. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2011. 187 с.
4. Локшина О. І. Європейська довідкова рамка ключових компетентностей для навчання впродовж життя: оновлене бачення 2018 року. *Український педагогічний журнал*. 2019. №3. С. 21-30. URL: <https://cutt.ly/TgeWrJn>.
5. Пляка Л. В. Психологічні особливості розвитку професійної комунікативної компетентності у майбутніх провізорів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2010. 20 с.
6. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України від 12.06.2019 № 509, від 25.06.2020 № 519). URL: <https://cutt.ly/mgennIQ>.
7. Професійний розвиток педагогічних, науково-педагогічних працівників і керівників закладів освіти галузі знань 01 «Освіта» у системі підвищення кваліфікації : збірник освітньо-професійних програм: у 2-х ч. Ч. 1 / наук. ред., упорядкув. В. В. Сидоренко, Я. Л. Швень. Київ. Агроосвіта, 2019. 252 с.
8. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (проект) (2020). URL: <https://cutt.ly/MfN09dw>.
9. Пуховська Л. П. Європейські керівні принципи підготовки і розвитку педагогів професійної освіти. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2016. Вип. 11. С. 125–130. URL: <https://cutt.ly/JghaOrl> 153
10. Сидоренко О. С. Сутність і структура комунікативної діяльності у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Вип. 17(2). С. 264–273. URL: <https://cutt.ly/Jf7SOaw>.
11. Симоненко С. В. Формування комунікативної компетентності фахівців з програмної інженерії у закладах вищої освіти : дис. ... канд. пед. наук зі спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Запоріжжя, 2019. 240 с.
12. Чернова С. В. Розвиток комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації : дис. ... канд. пед. наук зі спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький, 2019. 282 с.
13. Шалівська Ю. В. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів : дис. ... канд. пед. наук за спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Рівне, 2018. 315 с.
14. Commission Staff Working Document Accompanying the Document Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for LifeLong Learning SWD/2018/014 final – 2018/08 (NLE). URL: <https://cutt.ly/5geWduK>.

Друзенко Ірина Олександрівна. Розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти як наукова проблема

У статті представлено результати категоріально-понятійного аналізу проблеми розвитку комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. Здійснено теоретичний аналіз означеної проблеми у філософській, педагогічній, лінгводидактичній, методичній, психологічній літературі. Визначено зміст та сутність базових понять дослідження: «компетентність», «професійна компетентність», «мовно-комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність педагогічних працівників», «розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників», «розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти», «комунікація».

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, мовно-комунікативна компетентність, комунікативна компетентність, комунікативна компетентність педагогічних працівників, розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників, розвиток комунікативної компетентності педагогічних працівників в системі післядипломної освіти, комунікація.

Druzenko I. Development of communicative competence of pedagogical workers in the system of postgraduate education as a scientific problem

The article presents the results of categorical and conceptual analysis of the problem of development of communicative competence of teachers in the system of postgraduate education. Theoretical analysis of the specified problem in philosophical, pedagogical, linguodidactic, methodical, psychological literature is carried out. The content and essence of the basic concepts of the research are determined: «competence», «professional competence», «linguistic-communicative competence», «communicative competence», «communicative competence of a teacher», «development of communicative competence of a teacher», «development of communicative competence of a teacher in the system of postgraduate education», «communication».

Key words: competence, professional competence, language-communicative competence, communicative competence, communicative competence of a teacher, development of communicative competence of a teacher, development of communicative competence of a teacher in the system of postgraduate education, communication.

УДК 374.7

ДУБРОВІНА І.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

**САМООСВІТА ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ОСОБИСТО-ПРОФЕСІЙНОГО
ВДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГІВ-АНІМАТОРІВ**

Постановка проблеми. У системі вищої освіти відбуваються процеси стимулювання саморозвитку майбутнього фахівця. Концептуальним підґрунтям окреслених процесів нині є ідеї безперервної освіти, адже рівень інтелектуального потенціалу будь-якої країни є найважливішим чинником економічного, соціального та освітнього розвитку. Сьогодні чітко спостерігається тенденція щодо зростання соціального запиту суспільства на підготовку фахівців, здатних гнучко реагувати на динамічні зміни освітнього середовища, бути готовими до саморозвитку та самоосвіти. До цього стимулюють соціально-політичні та економічні зміни суспільного життя, процеси глобалізації та інтеграції в європейський освітній простір. За таких умов прагнення педагога до самоосвіти набуває ознак інноваційності та неперервності. На думку М. Солдатенко, «...неперервність освіти полягає у довічному процесі набуття знань; постійному оновленні його змісту; єдності підготовки до життя і самого життя; перманентному характеру змін в освіті; неперервному процесі перетворення освіти в самоосвіту» [4, с. 66]. За цих умов особливу роль у педагогічній освіті відіграє організація самоосвітньої діяльності педагогів-аніматорів. Цей напрям багатьма вченими визнається як пріоритетний, що сприяє оновленню системи універсальних знань, удосконаленню вмінь, навичок, нарешті допомагає сучасному вчителю успішно адаптуватися до нових вимог ринку праці; дозволяє творчо розв'язувати професійно-педагогічні завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що увага вчених, а саме: С. Архангельського, М. Пшебильського, Б. Райського, Р. Сеульського, Є. Тонконової, Є. Турбовського зосереджувалася на